

קואופרטיב חמישי ומה הלאה?

על הקשר בין פעולות חברתיות לפעילות פוליטית

:: רן רביב

ומכירתם לחברים במחיר עלות. את המימון לשכר הדירה, למשכורתו של העובד ולאשראי ראשוני לקניית הסחורה משיגה העמותה, אך כל שאר התפעול מבוסס על התנדבות של חברי הקואופרטיב. אלה מחויבים ברמות שונות – מהצוות המנהל, שהקים את הקואופרטיב, שחבריו מפעילים ומתנדבים שעות לא מעטות כל חודש ועד חבר מן המניין המחויב לשתי שעות התנדבות בכל חודש. בנוסף על שעות ההתנדבות, משלם כל חבר דמי חבר בסך חמישה שקלים לחודש. בזכות שתי מחויבויות אלו נהנה כל חבר, קודם כל, מחנות זולה בשכונה כשהחיסכון המושג בקניה בה הוא סביב 20% לעומת רשתות השיווק הזולות אליהן צריך לנסוע ומעל 30% לעומת המכולות בשכונה (הנתונים נבדקו בקואופרטיב בקטמון, והם נכונים לכלל הקואופרטיבים בירושלים). אבל המסגרת החברתית של הקואופרטיב הופכת אותו להרבה יותר מסתם חנות מכולת זולה, והוא מתעצב על פי אופי החברים בו כמקום מפגש ושיחה.

הקואופרטיבים הוקמו עד עתה בשכונות קטמון, קרית מנחם וגילה בירושלים, בשכונה

בימים אלו נפתח בקרית גת קואופרטיב המזון הקהילתי החמישי בישראל. פתיחתו מחדדת שאלות לגבי מהותו של קואופרטיב המזון באופן כללי, כשהשאלה המרכזית העולה בעניין זה היא: האם באמת ניתן לראות בקואופרטיב מזון כלי להתארגנות חברתית ובכללה התארגנות פוליטית? זו שאלה מרכזית העומדת בפני כרכז צוות הקואופרטיבים, מלבד שאלות של תפעול יומיומי של הקואופרטיבים. שאלה זו נוגעת לדעתי לשאלות רחבות יותר באשר לדרך העבודה שלנו, ומכאן הטעם להרחיב עליה.

ראשית, כמה פרטים על הקואופרטיבים למזון: את רשת הקואופרטיבים בה אני עובד מפעילה עמותת 'סינגור קהילתי'. העמותה עצמה, כשמה כן היא – מארגנת אזרחים ועוזרת להם לעמוד על זכויותיהם מול הרשויות באמצעות 'חנות זכויות', התארגנות של דיירי השיכון הציבורי ועוד. ב'סינגור קהילתי' רואים בתהליך שהפונים עצמם עוברים בתוך מאבק על זכויותיהם מטרה שוות ערך למטרת המאבק עצמו. העבודה ב'סינגור קהילתי' נעשית במישורים שונים: קהילתי, משפטי, חינוכי ועוד. בשנתיים האחרונות מפעילה העמותה גם תוכנית מיוחדת למעקב אחרי תוכנית וויסקונסין בירושלים ולמאבק בתוכנית, ובכך היא מצטרפת ומובילה ארגונים אחרים הנאבקים בתוכנית במקומות אחרים בארץ.

קואופרטיב למזון – איך זה עובד?

את קואופרטיב המזון הראשון הקימה העמותה בשכונת קטמון ח' בירושלים. הקואופרטיב הוקם לפני כחמש שנים, אחרי יותר משנה של עבודת הכנה שכללה איסוף צוות והכשרתו. כשמו של הקואופרטיב כן הוא – התארגנות לקניית מזון ושאר מצרכי מכולת בסיטונאות,

הקואופרטיב מציע תחליף להשפלה ולניון שבקבלת חבילות המזון ובהזדקקות לבתי התמחוי לסוגיהם. זוהי דרך שיש בה מתן כוח דווקא במקום בו המדיניות הכלכלית פוגעת בבטן הרכה.

בצד אלו שנאבקים על השגת כסף לצרכים בסיסיים, יש חברים שמחנים את המכונת ליד הקואופרטיב קונים ונוסעים הלאה (בדרך כלל מובילים קניות גם לאחרים). אלו ואלו חברים שווי חובות וזכויות.

ההתנהלות השוטפת של המקום יכולה להשאיר אותו כעוד התארגנות אזרחית - יפה, ראויה, מבוססת על עקרונות נכונים, אך כזו שאינה מתמודדת עם השיטה. ואולי בכך הופכת לעוד אחת ממאשרריה.

ד' בבאר שבע, וזה האחרון (בינתיים) בקרית גת. מהפריסה של הקואופרטיבים מתבררת גם מטרתם: להציע לשכבות שנדחקו למצוקה ממשית ואף לרעב (או, כפי נהוג לכנות זאת היום בחוגים המקצועיים, 'אי ביטחון תזונתי'), את הקואופרטיב כדרך להתמודד עם המצוקה, הנובעת מהמדיניות הממשלתית. הקואופרטיב מציע תחליף להשפלה ולניווט שבקבלת חבילות מזון ובהזדקקות לבתי התמחוי לסוגיהם. זוהי דרך שיש בה מתן כוח דווקא במקום בו המדיניות הכלכלית פוגעת בכטן הרכה. דווקא בתחום זה, בו אנשים מוצאים את עצמם נאבקים על מה שאמור להיות מובן מאליה בחברה מודרנית - אוכל מזין לכל בני הבית, ניתן למצוא חיבור בין אנשים, תהליך שנותן להם כוח ותחושה של שליטה בחיים.

האחריות הנדרשת מכל אחד מהחברים, והכלליות של הקואופרטיב - חברים בו אנשים מכל שכבות החברה, מקהה במעט את עוקצו של המצב הקשה, ומתווה דרך של התמודדות, המושכת את המשתתף למעלה, בתחומים רבים של חייו. בצד אלו שנאבקים על השגת כסף לצרכים בסיסיים, יש חברים שמחנים את המכונת ליד הקואופרטיב קונים ונוסעים הלאה (בדרך כלל מובילים קניות גם לאחרים). אלו ואלו חברים שווי חובות וזכויות. שיתוף הפעולה הנדרש מחברי הקואופרטיב כדי להפעיל אותו, והבסיס השווה לפעולה, מאפשר בנייה של שיתוף פעולה קהילתי רחב ובר קיימא.

או מה חוץ מסוון?

עבודת הריכוז של קואופרטיב כזה כוללת עבודה עם אנשים ממקומות שונים בחברה הישראלית, תוך עשייה שיתופית. אצל כולם ההתמודדות על יציאה מדפוסי הפרדה המוסכמת בין פרט לכלל ובין נותן למקבל, היא קשה ומסובכת. חברי הצוותים מרגישים ומבינים כי הם שותפים במשהו שונה, הם חווים את ההזדמנות שההתארגנות הקואופרטיבית מציעה להם - לחרוג מתוך דפוסי קיימים של חייהם.

הקואופרטיבים אמורים להפוך את ההתארגנות המשותפת לכוח בעל משמעות פוליטית, בשדה השכונתי, בשדה העירוני, או בשדה הארצי. התארגנות זו מתחילה אמנם מהתמודדות על הצרכים הבסיסיים ביותר, אבל מציעה לחברים גם חיבור לשכניהם, ויצירת מערכת יחסים בה יהפכו משכנים לשותפים ביצירת מרקם חברתי ראוי יותר, בהתמודדות על שינוי מצבם. כוחה של ההתארגנות במקום בסיסי זה, ויחד עם כך זוהי גם חולשתה - ההתנהלות השוטפת של המקום יכולה להשאיר אותו כעוד התארגנות אזרחית - יפה, ראויה, מבוססת על עקרונות נכונים, אך כזו שאינה מתמודדת עם השיטה. ואולי בכך הופכת לעוד אחת ממאשרריה.

לבעיה זו יש להוסיף את המורכבות של התלות בכסף החיצוני המגויס לצורך תפעול הקואופרטיב. אמנם זוהי התארגנות שאינה מחליפה את תפקיד הממשלה, אלא יוצרת מסגרות חברתיות הנוגדות את מהלך ההפרטה הכללי של כל תחומי החיים במדיניות בישראל. אבל המימון הראשוני הוא מימון פילנטרופי, שעליו ועל התפקיד שהוא תופס בחברה בכלל ובחברה הישראלית בפרט כבר נכתב רבות. קשה לגייס כסף לפעולה שאפילו בחלקה צבועה כפוליטית.

מה הוא אם כן מקומו של קואופרטיב המזון בעשייה הפוליטית? איך ניתן לשלב אותו בעשייה מסוג זה? עד כמה העבודה שעד עתה לא הפך לפוליטי היא מיקרית?

שאלה זו ניצבת בפנינו בכל תחום בעבודה שלנו: מהי דרך העבודה הנכונה בכל מקום בו אנחנו פועלים, בצד העבודה המפלגתית? איזה מקום אנחנו צריכים לפנות לעבודה של ארגון ובניה חברתית, כבסיס לבניה של חלופה פוליטית כוללת להרס שיצרה המדיניות השמרנית של העשורים האחרונים? איך ניתן לאחוז בשני קצותיו של המקל - גם לייצר חלופות מקומיות וגם להיאבק על שינוי השיטה באופן כוללני? המקרה של הקואופרטיב, איתו אני מתמודד באופן אישי, מלמד לדעתי על בעיה רחבה יותר בה אנו שרויים. החיבור הכביכול טבעי, בין מיזמים של בניה והתארגנות קהילתית, לבין פעילות פוליטית וקידום מדיניות מתקדמת בכל הרמות, אינו בא לידי ביטוי בעשייה ממשית. בישראל לעיתים נדמה שגם מאבקי עובדים אינם מחוברים, כמובן מאליהם, לאופק הפוליטי בו הם אחוזים. המאבק האחרון של העובדים הארעיים בנמל תעופה בן גוריון, בהשתתפות הפעילה של חברנו עמי וטורי, הבהיר עד כמה מימד זה נעדר ממאבקים אחרים, ועד כמה הוא תלוי באדם הנכון במקום הנכון.

קארן הקרחון

כתבת עיתון הארץ, רונית סיני, הביאה לידיעת הקוראים מחקר מעניין של הבנק העולמי ועוד מספר גורמים. על פי המחקר משרד האוצר הישראלי הוא החזק בעולם. זאת אומרת - הוא זה שמושפע פחות מהחלטות הממשלה ומשפיע יותר על חייו כאן. מסתבר ש-7,000 סעיפים בתקציב זקוקים לאישור האוצר אם משרד מסוים מבקש לבצע בהם שינוי, לעומת ממוצע של 500 סעיפים כאלה באירופה! תמיד ידענו אבל עכשיו יש הכוחות.

איך בכל זאת חשלבים פוליטיקה בבניה חברתית?

לפני שניגשים להסביר את הכשל הזה, חשוב לעמוד על שורשיו ועל השלכותיו: ההפרדה שבין פעולה פוליטית-מפלגתית לבין 'עבודת שטח', אם בארגון עובדים ואם בעבודה קהילתית הנעדרת כביכול כל מימד פוליטי, היא הפרדה שמרנית. היא מנציחה את התפיסה שכל קביעת המדיניות צריכה להתנהל קודם כל מלמעלה למטה, ומבטלת את כוח ההתארגנות של מחוסרי ההון לעומת הכוח של אנשים שיכולים להיות מעורבים במשחק זה בזכות עושרם. היא שמרנית משום שהיא מטמיעה לתוכה את ההנחה שלחלקים שלמים מהחברה אין יכולת להבין ולהיות מעורבים בעיצוב המציאות הריאלית של חייהם. היא שמרנית משום שהיא גוזרת על פעילותנו להישאר באותם מעגלים מוכרים וחיוניים בהם אנחנו נמצאים, ולהתעלם ממעגלים שלמים, למעשה לטובת מישו אחר.

אכן דרך ארוכה עברנו מהתפיסה המרקסית הקלסית שהכוח לשינוי נמצא רק בידיהן של השכבות החלשות, המודרות לחלוטין, ושרק בארגון יש סיכוי לערער על סדרי השלטון הקיימים, ועד לכך שעבודה עם שכבות אלו לפעמים נראית זרה לעצם עבודתנו הפוליטית.

ניתן להצביע על כמה גורמים מרכזיים המבנים את המצב הנוכחי. הראשון הוא אופיו של הכסף המממן חלק גדול מהעבודה הקהילתית, הארגונית, החברתית. כפי שנזכר כאן, זהו כסף פילנתרופי שמגיע מבעלי ההון ולכן מממן כמעט אך ורק פעילות לא פוליטית, כל זמן שהיא אינה מנסה לערער על סדרי החברה המבטיחים את המשך היווצרותו של הון כזה, מעבר לים, או כאן בארץ.

אלא שהסתפקות בתשובה מטריאליסטית כזו, נכונה ככל שתהיה, מכסה על בעיה יותר עמוקה שקשורה בנו עצמנו. פעמים לא מעטות אני מוצא את עצמי נבוך מול שאלות של פעילות פוליטית בעבודתי בקואופרטיב, ולצערי אני לא יכול לתרץ את ההתלבטות בכך שהתורמים העלומים מעבר לים אינם רוצים בפעילות חינוכית נגד תקציב המדינה או סעיפים בתוכו כחלק מעבודת הקואופרטיב. בחינה כנה של הסיבות מראה שהן נעוצות קודם כל באינטואיציות ובהרגלים שלי ושל שותפי.

רגע מלמד מבחינתי לעניין זה היה רגע הגעתו של אוטובוס נבחר מפלגת העבודה לשכונת

קטמון כחלק ממסע הבחירות בחורף 2006. האוטובוס חנה ליד פח אשפה, בתוך הטינופת וההזנחה, מה שגרם לכמה מנבחרינו לחזור מיד פנימה. אחרים, כמו פרץ ויחימוביץ, התמידו ושוטטו בסמטאות קטמון ח'ט'. הם עשו זאת כפעולה תקשורתית, כחלק ממערכת בחירות ולא מתוך מחשבה שיש סיכוי אמיתי שאנשי קטמון יתמכו בהם. מנגד עמדנו אנחנו, העובדים, מנסים להשיג רגע-שיחה עם אחד הנבחרים, לסחוט הבטחה לפעול בנושא מסוים, תוך שאנו שבוים ברפוס הפעולה של 'לובי' ולא של פעולה פוליטית שעוסקת במדיניות כוללת ושינויה.

הביקור הזה, שמהלכו שיקף את המשבר של הליכוד, ואת הצלחתה של המפלגה בראשות פרץ לגייס לעצמה תומכים גם במעגלים שלא הייתה מורגלת בהם בעבר, שיקף בהתנהלותו גם את החמצתה של ההזדמנות הזו.

כדי שבפעם הבאה נדע לנצל את התנופה, בצד המהלך הפוליטי מפלגתי, שאני אחד מתומכיו העקביים, חיוני לנהל מהלך מקביל של עבודת ארגון, של בניה חברתית מלמטה תוך התמודדות עם מגמות ההתפוררות החברתית. הבעיה הניצבת בפנינו היא היעדר כלים, היעדר ארגון, ובעיקר היעדר אופק של חיבור תשתית כזו עם פעילות פוליטית כללית, מפלגתית.

ואם לחזור אל השאלות בראשית המאמר: כיצד מחברים קואופרטיב כזה, שלכאורה יכול להוות בסיס לחינוך ולהתארגנות פוליטיים, תוך ניצול הכוח שנצבר, והניסיון בפעולה מאורגנת על בסיס שוויוני? איך צריך לעבוד כדי שחיבור כזה יהיה מובן מאליו?

ניתן לחפש את התשובות ביצירות הקואופרטיביות האדירות שהוקמו כאן בארץ ובמקומות אחרים בעבר והאופן בו הפכו עצמן לפוליטיות, או לחילופין ללמוד על מה שנעשה בעולם בעשורים האחרונים - מקואופרטיב מונדרגון הותיק בספרד ועד ההתארגנויות החדשות יחסית באמריקה הלטינית. אלו ואלו צריכים לעמוד לנו כמקורות השראה.

אלא שאת התשובות הרלוונטיות למציאות שלנו נראה שנקבל רק מתוך המשך העבודה בשני המישורים - החברתי-מקומי והפוליטי, והמשך הניסיון לחבר ביניהם. שוב נראה שהדרך אל התשובה התיאורטית הנכונה עוברת בדרך העשייה הקונקרטית ולא בתיאוריה, עשייה שתחלף תשובה זו מתוך מורכבותה של המציאות איתה אנו מתמודדים. המשך העבודה, גם בהתארגנויות חברתיות 'מלמטה' וגם במפלגה, תאפשר לנו הצלחות בשני המישורים.

אכן דרך ארוכה עברנו מהתפיסה המרקסית הקלסית שהכוח לשינוי נמצא רק בידיהן של השכבות החלשות, המודרות לחלוטין, ושרק בארגון יש סיכוי לערער על סדרי השלטון הקיימים, ועד לכך שעבודה עם שכבות אלו לפעמים נראית זרה לעצם עבודתנו הפוליטית.

פעמים לא מעטות אני מוצא את עצמי נבוך מול שאלות של פעילות פוליטית בעבודתי בקואופרטיב, ולצערי אני לא יכול לתרץ את ההתלבטות בכך שהתורמים העלומים מעבר לים אינם רוצים בפעילות חינוכית נגד תקציב המדינה או סעיפים בתוכו כחלק מעבודת הקואופרטיב.

רן רביב הוא מרכז צוות הקואופרטיבים ב'סינגור קהילתי', כותב תזה בנושא כלכלה פוליטית וחבר קיבוץ תמוז.